

u neposrednom življenju sa ljudima. Riječ vjere ti su ljudi kazivali kao živu mirotvornu, duhovnu i blagotvornu moralnu snagu koja bodri i ulijeva spokoj. Ova Dautovićeve knjiga upravo i govori o načinima življenja jedne "žive vjere iz stvarnosti" i iz vremena koje je obilježio Abdulah ef. Ganić u onim "mikrosredinama", bosanskim selima i kasabama, gdje je živio, radio, trudio se i, na kraju, zaputio na Onaj svijet.

Svesrdno preporučujem čitateljima ovu knjigu dr Ferida Dautovića. Uvjeren sam da i onaj njezin dokumentarni i "arhivski" dio, kao i izbor iz vazova Abdulah ef. Ganića te njegovih predavanja i vjeronaputaka, još više podiže vrijednost ovog dobro pripremljenog i marljivo urađenog djela.

Enes Karić

Saida Mustajbegović, *Kuća bez krova*, Buybook, Sarajevo, 2017.

Nešto radi formalnosti

Knjiga *Kuća bez krova*, Saide Mustajbegović, objavljena ove godine u izdanju Buybooka predstavlja autorčinu prvu zbirku priča. Prevede li se ovakva postavka iz službenog tona u svakodnevnu - razgovornu komunikaciju, društvena konvencija bi tražila predstavljanje i upoznavanje. Trebalo bi, dakle, otkriti nešto iz autorčine biografije. Iako će se njena autorska figura najbolje moći iskonstruisati čitanjem knjige, valja ispoštovati formalni red. Stručni dio njene biografije obilježava diploma sa studija

sociologije, te aktivan angažman na poljima *javne misli*, kroz poslove kolumnistice, novinarkе, urednice, te rad na značajnim kulturnim i analitičkim projektima. Zanimljivo bi bilo pitati autoricu koliko su joj ova iskustva faktografski-činjeničnog pisanja pomogla/odmogla pri pisanju fikcije. Toplo bi se moglo preporučiti čitaocima da, nakon što im se dopadne knjiga, pročitaju i neku autorčinu kolumnu, kako bi osjetili snagu pisane riječi i mogućnost kretanja u različitim formama.

Prvo o prvom

Krene li se od naslova i naslovnice, može se doći do izvjesnog predznaka o knjizi, koje će pažljiviji čitalac potvrditi čitajući njen sadržaj. Kuća je prostor intime, prostor u kome je pojedinac najiskreniji i u kojem se ogledaju elementarne pojedinosti njegove egzistencije. Unutar kuće spadaju maske i biva se onim što je čovjek u suštini. Abdullah Budimlija, tumačeći kur'ansko poglavlje o Noći Kadra, ističe kako odnos prema ukucanima pokazuje suštinu pojedinca, jer se izvan kuće u pravilu nastupa sa maskom izabranom za određenu priliku, dok je pravo lice rezervisano za prostor unutar kućnih zidova. Nepostojanje krova koji bi dovršio prostor elementarne ljudske egzistencije i krajnje iskrenosti može sugerisati više stvari. S jedne strane, tu je materijalni hendikep, koji će u današnjem vremenu turbokapitalizma sigurno biti jedna od najčešćih asocijacija. Bio razlog njena dotrajalost, nedovršenost, ili iseljenost; ona je u svakom slučaju neuslovna za življenje. S druge strane, kućna otvorenost sa jedne strane (u konkretnom slučaju gornje) može označavati spremnost pripovjedača da malo zaviri u prostor intime i iskrenosti pojedinca, te krajnje otvoreno progovori o njemu. Izgled naslovnice ide u prilog navedenoj tvrdnji. Kuća, čija poluotvorena vrata izgledaju kao profil ljudske glave pokazuju pripovjedačku zagledanost u pojedinca u njegovoj suštini i svakoj istini o kojoj se može govoriti. Knjiga nastupa sa sviješću o onome

što književnost odvaja od historije. Dok historija daje opću, kolektivnu naraciju; književnost osvjetli poziciju pojedinca koji je tu opću naraciju prevaleo preko vlastitih leđa.

Spajanje naizgled udaljenog

Pristupom radnji i likovima autorica uporno odbija pristati na jednostrano tumačenje ljudi, pojava, okoline... Skoro je izlizana tvrdnja kako sve na svijetu ima više perspektiva, ali ona svoju revitalizaciju i legitimitet svaki put kad se prikaže na konkretnom primjeru. Tako naslovna priča donosi slikovit opis starog golfa, koji je u značajnoj mjeri "odradio svoje", pa sve slabije služi vozača dok vozi zahtjevnim sarajevskim ulicama. Čitalac će naravno vizualizirati golfa prema opisima i vlastitom iskustvu. Međutim, autorica istovremeno automobil oživljava, ne dozvoljavajući da se posmatra isključivo kroz prizmu mehaničkog: *Vukao se lijeno uz brdo... poskočio i odgurnuo se crnim oblakom iz vlastitog auspuha... Truckanje je posebna komunikacija između njega i vozila...* Ovo je svakako nešto što deautomatizira percepciju i nudi drugačiju perspektivu spram skoro potrošene mašine. U vremenu kad se sve ljudsko svodi na mehaničko, dragocjeno je u čitalačkom iskustvu imati tekst koji u mehaničkom pronalazi nešto ljudsko.

Narator, očito naučen na luksuz, ne biva naročito zadovoljan prevoznim sredstvom, pa promjena ambijenta radikalno mijenja raspoloženje tokom pripovijedanja. Istrošena mašina biva zamijenjena prirodnim i ugodnim ambijentom: *Naoko obična prostorija puna proljetne magije... Vozilo i taksista bili su daleko.*

Priroda očito trijumfuje nad skoro propalim produktom industrije. Ima u tome i nekog ironijskog osvrt na gradske nemire, prebukiranost... Sve ono na šta se već uveliko kolektivno žali. Proljetna magija izvan grada je suprotan otklon klatna. Idealiziran u oku naratora.

Lik *nesretne Zlate* iz priče *Čipka od Azbuke*, isto tako, spaja ono što je teže spojivo. Onako kako Zlata

uporno odbija voditi jednobrazan život (o čemu će biti govora nešto kasnije), tako narator ne dozvoljava da se o Zlati govori iz samo jedne perspektive: *Mala rasta, okrugle glave, i nije baš ljepotica. Ali imala je nešto što je plijenilo pažnju kuda je nogom tlo takla.* Uobičajen pogled (onaj na koji se previše navikavamo) bi vjerovatno stao na informaciji da Zlata nije baš ljepotica. Ovdje se ne dozvoljava površnost, jer jedna perspektiva je uvijek ploha, a čovjek nije plošan. Pričajući o Zlati narator pokazuje spremnost da zaviri kroz odškrinuta vrata sa naslovnice i potraži suštinu. Zlata će dokazati da je vrijedna toga.

Priča *Pečat čekališta* polako konstruiše likove tako da čitalac može kreirati očekivanja o njihovim postupcima u budućnosti. Zanimljiv je primjer Efendi Očaktana, sposobnog trgovca i hladnokrvnog lihvara, koji se kroz to što radi vjerovatno zamjerio Apsolutnoj sili do te mjere da zdravog razuma ne bi očekivao ništa do kaznu u Vječnosti. Istovremeno, čitalac će od njega očekivati neobzirnost spram vlastitih dijela u svemu. S druge strane, narator opet odustaje od jesonstranog pristupa, pa iznosi njegovo razmišljanje: *A nisu željeli ni da joj sude. Efendi je razmišljao: ako i pomisli da joj nešto mislju prebaci, njegova djela na tasu – na ONOJ vagi, bit će još teža.* Nepravедni korisnik dunjalučke vage ipak je svjestan pravednosti ahiretske vage, pa jednim dijelom svojih postupaka vodi računa o tome šta će vagati na njoj. Ovakav bi pristup mogao biti narativna potvrda stavova unutar racionalističkih islamskih pokreta koji kažu kako svako pred Boga donosi onoliko koliko njegovi kapaciteti omogućavaju.

Svjedočenje vremena

Novinski članak ili bilo koji drugi faktografski dokument bi tražio precizno pozicioniranje teksta u prostorno-vremenski okvir. Svaka priča unutar ove zbirke pojedinim detaljima jasno otkriva vrijeme u kojem se radnja odvija. Osvrnemo li se ponovo na živopisnu vožnju starim golfom, nepouzdanost automobila i nezadovoljstvo

putnika nedvosmisleno sugerišu da je priča smještena u vrijeme blisko vremenu današnjih recipijenata knjige. Priča se mogla desiti prije tri dana, može se dešavati uporedo tokom čitanja, ili tokom bilo kojeg od dana koji slijede. Golf predstavlja opće mjesto u bosanskohercegovačkoj kulturi, pa je između ostalog poslužio tome vještom pozicioniranju priče u određeni vremenski okvir. Osvrt na golfa iz pozicije pripovjedača koji sve to doživljava (autodijagetički) se mogao razviti u jedan od eseja karakterističnih za recimo Karahasanove romane, gdje likovi iznose svoj stav o određenom pitanju, koji ni po čemu ne mora biti jednak stavu autora. U istoj priči, jedan od opisa kaže: *kraj trošnog hamama*, čime se sugerišu vremenska udaljenost od doba u kojem je Šantić pisao o toplom, upotrebljivom hamamu.

Priča *Čipka od Azbuke* preciznim opisom patrijarhata, intenzivnom upotrebom turcizama, idealiziranjem begovske loze od strane likova nedvosmisleno ukazuje na vrijeme trajanja radnje. Slobodnijim pristupom bi se moglo tvrditi kako su turcizmi jedna od autoricinih opsesija, pa se osjeti i umjerena doza uživanja prilikom njihove upotrebe.

Na sličan način, onako kako u navedenim pričama određuje vremenski kontekst, autorica karakterizira naratora kroz njegov vokabular u priči *Čaršaf miriše sivo*. Nigdje glavni lik ne pokazuje sebe kao u svom monologu: *Čudesan je život, kontam, i situacije u koje nas stavlja. Nemam ja pojma o geopolitici, ali sam skontala da uz tu riječ uvijek čujem još jednu – rat.* Ovdje se sugerišu ono pomenuto u osvrtu na naslovnu stranicu. Najiskrenije stvari su u unutrašnjosti, koje ne mogu doprijeti u izvanjski svijet. Osim što pripovjedač otkriva sebe, nešto slobodnijim govorom i ne naročito probranim riječima, istovremeno nudi suptilno ironijski odnos prema jednom dijelu globalne politike, u koju se i ne razumije, ali o kojoj je rekao neupitno istinitu izjavu. Iz ovoga se može iščitavati i autoricin bunt, koji (nažalost ili ne) neće mijenjati svijet,

ali će ostati da svjedoči jedan mikrostav o makropitanju.

Pomenuta priča ostvaruje i specifičnu intertekstualnu vezu sa sloganom jedne od najpoznatijih reklama; *Fakat miriše bijelo*. Reklama je idealizirana slika, te će na njoj reklamirano uvijek biti besprijekorno (u konkretnom slučaju bijelo). Život mimo reklame donosi i poneku drugačiju, manje sretnu boju. Nasuprot marketinga, postavljena je žrtva turbokapitalizma, bez neke mogućnosti izbora, čiji čaršaf *miriše sukladno s bojom – sivo*

Imperativ u teoriji i praksi

Vječna religijska tema; koliko se onoga što je Bogom naredeno pročita, a koliko pročitano primijeni. Statistika bi vjerovatno ukazala na nesretne brojke, pa se deklarirani vjernici ne bi imali čime ponositi. Brojni vic-majstori iskorištavaju ovaj jaz između vjerničke teorije i prakse praveći različite šale na račun ove relativno ozbiljne stvari. Duhovne vođe opominju, a autorica knjige *Kuća bez krova* precizno prepoznaje takve slučajeve i vjerno ih bilježi.

Sve priče; iako prostorno, vremenski i tematski udaljene, imaju nekoliko niti koje ih povezuju, te ih drže na okupu da povremeno izgleda kako priče ne bi funkcionisale jedna bez druge. Jedna od tih niti je zasigurno jasan i uočljiv otpor prema sve bržem načinu života u kojem je po-jedinac pomalo izgubljen. Neki fragmenti priča, u svom sitnom, skoro zanemarivom dijelu, propituju međukomšijski odnos. Ti osvrti i nisu naročito bitni za sam tok radnje, ali umnogome opipavaju puls savremenog svijeta. Tako u priči *Salon za čovjeka* stoji: *Nisu oni daleko živjeli – u komšiluku; a toliko su udaljeni bili da se sva historija sredine dvadesetog vijeka između njih našla; a u priči *Kuća bez krova* kako se narator odmiče iz kritičkog i nedragog grada, pojavljuje se u idealiziranom prostoru, za kojeg su rezervisani izrazi u superlativima. Jedan od komentara ističe: *Između kuća bilo je tek koji metar razmaka.* Ovaj dio računa na aktivnog čitaoca*

koji razumijeva kontekst ljudske - komšijske - prijateljske - rodbinske udaljenosti, naporedo sa vjerskim imperativom bliskosti. Ovakvo tumačenje dobiva svoj legitimitet čitanjem ranije pomenute priče, do koje se dolazi četrdesetak stranica kasnije. Vratimo li se na analizu odnosa prema vremenskom okviru i osvrnemo se na priču *Čipka od Azbuke*, punu turcizama i smještenu u vrijeme drugačije od aktuelnog, možemo uočiti nešto zdravije komšijske odnose od analiziranih. Milica podučava Zlatu. Upitne su, naravno, Milicine namjere i svakako je daleko od figure idealnog komšije, ali kakav-takav komšijski odnos (obilježen isključivo interesom) napravio je od Zlate ličnost vrijednu pomena.

Likovi lišeni klišeja, rušioci predrasuda

Posljednja rečenica prethodnog poglavlja dovela nas je do ove teme. Onako kako na svaku pojavu nudi dvije ili više perspektiva, tako autorica u svoje priče uvodi određene likove koji svojom egzistencijom prkose konvencijama i ne dozvoljavaju da budu smješteni u kalupe. U koliko bi tragedija bila moguća u savremenom svijetu, oni bi bili tragički likovi. Jedan od njih je lik Zlate iz pomenute priče. Ostala bez oca, krišom sticala "zabranjeno" znanje, odrastala u vrijeme materijalno nepovoljno za njenu društvenu klasu, udata na silu, izgubila sina... Okolina ju je prepoznavala kao sirotu Zlatu. Duhom bi prkosila nesrećama: *Poskakujući otišla bi kući*; na mikroplanu, pojednostavljeno, svojim

životom bi spajala intelektualni napor i poslove u muškocentričnoj kulturi doživljene kao ženske: *Jedno i drugo u njenom slučaju bilo je tako povezano da je bilo neizvodivo učiti slova, a ne heklati*. Ne samo da je u njenom slučaju moguće spajati to dvoje, to predstavlja izvjesnu idealnu kombinaciju, dvije neodvojive aktivnosti. Sav Zlatin život bi istovremeno mogao biti odgovor radikalnim feminističkim pokretima koji vjernicu predstavljaju kao sputanu, neslobodnu ženu i radikalnim vjerskim pokretima, koji ženu pozicioniraju isključivo u kuću. Zlata je zasigurno bila i veća feministica i veća vjernica od patrijarhalnog društva koje joj je odredilo sudbinu. Ukoliko je to tako, tvrdnje oba navedena pokreta gube legitimitet. Futuristički, idealistički gledano, ovaj narativ bi poslužiti kao prihvatljiva lekcija jednim i drugim, te postaviti pitanje (jer dobra književnost uvijek postavlja pitanja) koliko današnje aktivnosti za prava žena (iz najrazličitijih perspektiva) djeluju na pravi način.

Suptilna kritika

Već je naglašeno kako autorica kroz narativnu formu izražava vlastiti otpor prema savremenim pojavama koje prepoznaje kao negativne. Pojedinaac u turbokapitalizmu, svodenje ljudskog na mehaničko, brz način života bez istinskog življenja neke su od pojava koje skoro usputno, ali efektno dobivaju svoj prostor. Autorica uporno traga za pojedincem u svemu tome; pa svoje likove izmiče

iz gradske vreve, radikalno udaljene ličnosti spaja u istom prostoru obavezujući ih na konverzaciju, prikazuje likove iz više perspektiva, ne dozvoljava im da budu plošni, bježi od pristajanja na društvene kalupe... Pokazuje kako je moguće pogledati drugačijim očima, odmaći se od mehaničkog, lišiti se automatizma, vidjeti (ne prepoznati) okruženje i pronaći elementarnu osobinu svakog čovjeka – pojedinačnost.

Tako njeni naratori rekonstruišu dotrajalu, beživotnu arhitekturu, tražeći tragove nekadašnjeg života, po principu poetike ruševine Dževada Karahasana: *Često napravljeni prije stotinjak godina - možda i manje - uspijevali su čuvati toplinu ruke koja ih je oblikovala... Inače bih tada zamolila taksistu da stane i provjerila šta je iza tih folija...*

U tom kontekstu, značajno bi bilo pomenuti jednu kritiku, za koju je potreban ovaj tip zagledanosti: *Gledala sam grad u kojem više nisam raspoznavala prozore i njihovu šarenolikost - sve ono što ga čini skladnim, ali i štrči u njemu. Neimari zadnjih sto godina ignorisali su njegovu i nametali mu ruho koje mu ne pristaje.*

Izdaleka je sve ljepše. Ukoliko želimo nešto upoznati, trebamo mu prići, a prilaskom se otkrivaju nedostaci koji su uočljivi samo izbliza. Iz te pozicije ponekad si možemo uzeti za pravo i da kritikujemo. Barem ovako s mjerom, kao autorica.

Nedim Gondžić